

„ANTIGONĖS“ CHORAS

Jonas DUMCIUS

I. Erandonea savo veikale apie Sofoklį¹ įrodinėja, kad Sofoklio tragedijų chorai yra veikiantieji asmenys, turį savo nusistatymą, charakterį, vadinasi, jie panašūs į kitus tragedijos personažus. Ši tezė patvirtina Aristotelio teigimą, kad choras turi būti vienas iš veikėjų ir dalyvauti tragedijos veiksmė². „Antigonės“ choro autorius specialiai šito nenagrinėja, bet ketvirtajam stasimui paskiria atskirą studiją (95—110 ir 115—119 p.). Vis dėlto iš tos studijos paaiškėja autoriaus pažiūros į „Antigonės“ chorą apskritai. Štai jos:

„Antigonės“ chorą sudaro tik garbūs tebiečiai, todėl jie neatstovauja visiems Tebų piliečiams — tai rinktiniai senyvo amžiaus vyrai. Todėl Kreontas specialiai jiems praneša apie savo uždraudimą laidoti Polineiko lavoną (164 eil. ir toliau) ir nesupyksta, kai jie atsisako saugoti numirėlį (216 eil.). Autoriaus nuomone, Kreontas — tironas, todėl ir choras daugiau ar mažiau jo prisibijo ir jo akivaizdoje kalba neatvirai. Antai, choras nepritaria žiauriam uždraudimui, bet to atvirai nepasako, o tik iš kai kurių jo žodžių galime daryti išvadą, kad jis yra prieš Kreonto įsakymą (pvz., 278—9 eil. jis spėja, ar tik nebus dievai palaidoję lavoną. Kreontas teisingai suprato, kad choras yra prieš uždraudimą, užtat įrodinėja, kad dievai negali rūpintis tėvynės priešu). Choras nesmerkia Antigonės, o sugautai net reiškia užuojautą (379 eil. ir toliau). Vėliau jis laikosi — iš baimės — rezervuotai, o ketvirtajame stasime išpranašauja būsimą Kreonto nubaudimą. Kai Kreontą ištinka nelaimės, choras pradeda kalbėti drąsiau (1270 eil.) prieš tironą.

Išimtį sudaro tik choro elgesys Antigonės atsisveikinimo scenoje: visą laiką buvęs palankus, jis apvilia heroję ir, užuot paguodęs, ima ją kritikuoti, barti, net prikašioti nusikaltimą prieš teisingumo deivę Dikę (833—853). Kodėl toks pasikeitimas? Erandonea (117 p.) šį choro nuomonės pasikeitimą aiškina numatoma Hemono mirtimi. Mirus Megarėjui, vieninteliu sosto įpėdiniu tapo Hemonas. Bet jo nelaiminga meilė Antigonei ir jį pra-

¹ I. Erandonea, Sofocles, Investigaciones sobre la estructura dramática de sus siete tragedias y sobre la personalidad de sus coros, Madrid, Escelicer 1958 passim.

² Poetica 1456, a 26-8.

žudė. Todėl choras, nors ir nekęsdamas tirono Kreonto ir jo bijodamas, vis dėlto negali nepykti ant Antigonės, kuri savo nepaklusnumu pražudė sosto įpėdinį, galėjusį užimti žiauraus Kreonto sostą! Iš čia jo šaltumas Antigonės raudoms, barimas, priekaištavimai.

Bandykime aiškintis tą choro nuomonės pasikeitimą. Galima manyti, kad choras nepatenkintas Hemono žuvimu. Bet kodėl jis kaltę suverčia Antigonei, kurią iki šiol laikė nekalta? Argi jis nežino, kad tik Kreonto užsiėmimas ir įžūlumas privertė Hemoną žudyti? Gal jis kaltina Antigonę dėl meilės? Bet juk pats ką tik giedojo himną nenugalimajam Erotui, prieš kurį juk nebūtų galėjusi atsilaikyti mūsų herojė! Be to, tragedijos pabaigoje, kada Hemono lavonas turėjo chorui vėl priminti dinastijos nelaimę, choras vėl stoja prieš Kreontą! Kodėl jis dabar nebekaltina Antigonės? Taigi, Erandonea neišaiškina netikėto choro pasikeitimo. Jei šis choras yra asmuo, turi savitą charakterį, tai poetas jo nuomonės pasikeitimą turėjo motyvuoti; jeigu nemotyvavo, tai gal choro nelaikė asmeniu, nerado reikalo mums paaiškinti, kodėl jis pasikeitė?

Taigi, kyla klausimas, ar šis choras turi savitą nuomonę, o gal ją keičia pagal sceninę situaciją. Pavyzdžiui, ar visur pasireiškia, bent užmaskuota forma, jo palankumas Antigonei, išskyrus herojės raudos sceną, ar yra neaiškumų ir kitur? Imkime 278—9 eilutes, kuriose choras spėja, ar Polineiko lavoną galėjo palaidoti dievai. Ar tikrai tai rodo, kad choras yra prieš Kreonto uždraudimą? Kaip visi Sofoklio chorai, taip ir šis yra pamaldus, o tuo pačiu ir prietaringas. Sargybinio pasakojimas rodo, kad čia įvyko tikrai nuostabus dalykas: lavonas simboliškai palaidotas, o nusikaltėlio jokių pėdsakų. Argi nuostabu, jei pamaldžiam chorui kilo mintis, jog čia stebuklas, atseit, pačių dievų darbas! Taigi iš to negalima daryti išvados, kad choras prieš Kreontą nusistatęs. Kito choro stasimo pabaiga irgi nerodo, kad choras būtų prieš uždraudimą (365—75 eil.), nes čia jis smerkia tą, kuris įsidrąsinęs sulaužo įstatymus ir nusikalsta prieš dievus. Aišku, kad choras turi galvoje tą, kuris sulaužė Kreonto uždraudimą lavoną laidoti.

Kreonto ginče su Antigone choras yra neutralus, nors, atrodo, užjaucia herojė. Tas neutralumas stipriau pasireiškia Hemono scenoje, kai choras abu besivaidijančius ragina nusileisti, išklaudyti vienas kito kalbų ir pan. Jeigu choras būtų buvęs labai susisielojęs dėl Hemono, kaip spėja Erandonea, tai kodėl jis jį užmiršo, kai pasirodė Antigonė? Be to, vos pamatęs Antigonę, vedamą mirti, jis sakosi negalįs iš užuojautos jai susilaikyti nuo ašarų (801 eil. ir toliau). Užuoat šnairavęs į tariamąją Hemono mirties kaltininkę, jis verkia iš gailesčio, užmiršęs Hemoną! Bet po pirmosios herojės raudos strofos jis jau nebeverkia, o dalykiškai jai primena būsimosios jos mirties privalumus; po kito raudos posmo jis tampa bejausmis ir toliau ją bara, kaltina ir pan. Toks staigus nuomonės pasikeitimas poeto nemotyvuotas; jo neišaiškina nei Erandoneos spėlioji-

mai. Tad hipotezė apie „Antigonės“ choro asmenybę sugriūva: užuot parodęs savo tvirtą charakterį ar bent davęs suprasti nukrypimų nuo to charakterio priežastis, choras mėtosi iš vienos konflikto pusės į kitą.

Negalima sutikti su „Antigonės“ ketvirtojo stasimo (1944—1987 eilutės) aiškinimu, pateikiamu minėtoje Erandoneos studijoje (p. 95 ir toliau). Čia sprendžiama speciali problema, bet ji liečia tik chorą ir jo tariamąjį asmenį. Išvedus Antigoną mirti, choras gieda ketvirtąjį stasimą; jame nurodo tris mitus, kurių herojai, panašiai kaip Antigonė, buvo uždaryti mūrinėse patalpose ir kentėjo dideles kančias: tai Danajė, kurią tėvas Akrisijas buvo uždaręs į mūrinį kalėjimą; Likurgas, įkalintas dėl to, kad kovojo su dievo Dioniso kultu, ir Kleopatra, Finėjo žmona, kurios sūnus apakino pamotė Idotea (apie užmūrijimą čia nekalbama). Kadangi Kleopatra nebuvė užmūryta, tai pastarasis mitas netinka Antigonės situacijai. Be to, visų pirma čia kentėjo Kleopatros vaikai, o motina tik išgyveno jų nelaimes.

Kai kas čia nemato jokios problemos, pvz., Valdokas³, kuris atmeta tezę apie chorą kaip apie atskirą tragedijos asmenį ir tvirtina, kad choro dainos nebūtinai atsižvelgia į esamą dramatinę situaciją, dėl to ir nukrypimas nuo tos situacijos esąs visai normalus dalykas. Baura⁴ šią problemą pripažįsta ir sprendžia savotiškai: choras Antigonės ir Kreonto konflikto atžvilgiu esąs neutralus, todėl duodąs tris pavyzdžius, trejopai aiškinančius herojės elgesį — Danajės mito laimingą išeitį esanti palanki Antigonei. Likurgo mitas rodąs nepalankų Antigonės žygdarbio įvertinimą, o Kleopatros mitas — neaiškus, bet gal juo norima parodyti herojės nekalumą. Sitoks aiškinimas — lakios vaizduotės vaisius, neturįs rimto, mokslinio pagrindo. Kitas⁵ Danajės mitą vadina lyriniu vaizdeliu, savo lengvumu atpalaiduojančiu publiką nuo sunkių, tragiškų ką tik buvusios scenos išgyvenimų; kiti du mitai rodo Sofoklio nesugebėjimą rasti didžio įkvėpimo mitų.

Kiti (Šmitas, Džebas, Vebsteris) šį stasimą nori laikyti ramino giesme. Panašiai aiškina ir antikiniai šio stasimo interpretatoriai. Bet stasimas giedamas, Antigoną išvedus. Tad koks gali būti raminimas, jei to ramino negirdi ta, kuriai jis skiriamas? Be to, Likurgo mitas apie dievų priešo nubaudimą galėtų užgauti Antigoną, kuri atliko savo žygdarbį kaip tik paklusdama nerašytiems dievų įstatymams. Nelabai tinka ir kiti du mitai.

Todėl Erandonea⁶ siūlo labai įdomų ir originalų šios problemos sprendimą, paremtą įsitikinimu, jog choras yra asmenybė, turinti savo nusistatymą ir charakterį. Jo nuomone, Tebų magnatų choras yra labai įžvalgus ir šiais trimis mitais nurodąs vėliau tragedijoje įvyksiančius tris tragiš-

³ A. J. Waldock, *Sophocles the Dramatist*, Cambridge, 1951, p. 125—129.

⁴ C. M. Bowra, *Sophoclean Tragedy*, Oxford, 1945, p. 104-5.

⁵ Kitto, *Greek Tragedy*, p. 162.

⁶ Op. cit., p. 98 y signu.

kus įvykius — Antigonės nelaime, Kreonto nubaudimą ir jo žmonos Euridikės, netekusios abiejų savo sūnų, kančias. Herojaus užmūrijimą, kuris matomas pirmuose dviejuose mituose ir kurio nėra trečiajame, Erandonea, priešingai kitiems komentatoriams, laiko neesminiu dalyku. Pirmajame mite svarbiausias faktas, primenąs Antigonės situaciją, esąs Danajės vestuvės su į aukso lietų pasivertusiu Dzeusu. Kaip pas uždarytąją Danaję atvykęs Dzeusas, taip pas Antigonę — Hemonas: jo nusižudymas prie mylimosios lavono esąs tikros Hado vestuvės (herojė pati save vadino „Hado nuotaka“). Tačiau jeigu Antigonės ir Danajės situacijų panašumą sudaro vestuvės, tai reikia pasakyti, kad Danajės buvo tikros vestuvės, o Antigonės mirtis — tai vestuvės tik perkeltine prasme. Be to, Danajė po tų vestuvių su kūdikiu buvo įmesta į jūrą, patyrė vargo, bet viskas baigėsi laimingai, o Antigonės „vestuvės“ ir vyko tragiškai, ir neturėjo jokių laimingų pasekmių. O jeigu dar pridėsime, kad Erandonea visiškai savavališkai pasirenka vestuves kaip palyginimo kriterijų, tai peršasi išvada, kad pirmojo mito aiškinimas nevykęs.

Likurgo mitas, Erandoneos nuomone, visas tinka Kreonto situacijai: abiem atvejais esąs nesiskaitymas su dievais (Likurgas užgavo Dionisą, o Kreontas — meilės dievą Erotą); Likurgas išprotėjęs pats nužudė savo sūnų, o Kreontas neprotingu elgesiu pradžioje savo sūnų Hemoną ir t. t. Šis palyginimas tikėtų, jei choras tikrai būtų įsitikinęs Kreonto nesiskaitymu su dievais. Bet anksčiau matėme, kad choras nėra visiškai nusistatęs prieš Kreontą. Jis prikiša Antigonei (atsisveikinimo scenoje), jog ji pažeidė teisingumą ir nusikalto dievams, taip pat valstybės įstatymams, kuriuos juk taip pat globoja dievai. Kreontas nėra bedievis, o, priešingai, dievus gerbiąs valdovas, atseit, ne toks, kaip Likurgas. Dėl to ir choro nusistatymas jo atžvilgiu neaiškus, svyruojąs. Tad kaip galėjo choras prilyginti šį sudėtingų pažiūrų valdovą tikram bedieviui Likurgui?! (Čia nekalbu apie Likurgo uždarymą akmeniniame kalėjime, nes, anot Erandoneos, tai neesminis dalykas. Vis dėlto Kreonto niekas nesiruošia užmūryti, tad ir šiuo atžvilgiu panašumo nėra.)

Trečiojo mito aiškinimas yra originaliausias ir mažiausiai įtikinamas. Kadangi Kleopatros sūnus apakino (pagal vieno mito versiją) pats tėvas Finėjas, paklausęs savo antrosios žmonos šmeižtų, tai Kreonto žmona Euridikė, netekusi abiejų sūnų dėl Kreonto kaltės, iš pirmo žvilgsnio atrodo gera paralelė. Tiesa, choro dainos metu Euridikė apraudojo tik vieną sūnų — Megarėją, kurį pats tėvas prieš lemiamą kovą su Tebų priešais paaukojo dievams, nes kitaip jie nežadėjo pergalės. Šį įvykį poetas pamini visai trumpai (1301—5 eil.). Antrasis sūnus dar buvo gyvas. Bet Hemonas išeidamas tėvui pagrasino nusižudysiąs, jei žus Antigonė. Todėl choras galėjo daryti išvadą, kad žus ir Hemonas, vadinasi, Euridikė neteks abiejų sūnų, ir jos situacija pasidarys panaši į Kleopatros. Todėl choras ir padainavęs šį mitą. Euridikė anksčiau neregūravo tragedijoje. Ją Sofoklis pami-

ni tik pabaigoje, kad Kreonto nelaimę padarytų dar tragiškesnę. Taigi iš-eitų, kad choras, tarsi pranašas, jau iš anksto žino, kas įvyks su personažu, kuris pasirodys tik pabaigoje kaip nereikšminga figūra. Tokių priekaištų Erandonea susilaukė iš įvairių filologų. Erandonea atsako, kad choras ži-nojo, jog egzistuoja karalienė Euridikė, nors poetas jos ir nemini iki pat dramos pabaigos. Todėl jis ir numatęs jos liūdną likimą.

Tas choro simboliškas dainavimas apie personažą, kuris tragedijoje ne-figūruoja, išskyrus baigiamąją dalį, kurioje jis trumpai paminimas, rodo, kaip pramanyta ši hipotezė. Jeigu Sofoklis būtų norėjęs, kad teatro publika žinotų, jog egzistuoja Euridikė, jis būtų anksčiau vienaip ar kitaip ją paminėjęs. O jeigu jis jos anksčiau nepaminėjo, tai publikai ir nereikia apie ją žinoti — ji stačiai neegzistuoja tragedijai.

Tad jeigu choras pranašauja apie nesamą personažą, tai jis yra aukš-tesnis už visus kitus dramos personažus, nes žino ir tai, ko kiti nežino ir nemini. Vadinas, jis turi pranašo dovaną, yra pašalinis stebėtojas, kritiš-kai ir iš anksto vertinąs scenos įvykius. Bet tai nesiderina su Erandoneos teze apie chorą kaip vieną iš veikėjų. Juk, būdamas vienas iš veikėjų, cho-ras negalėtų žinoti ir numatyti daugiau, negu kiti veikėjai.

Erandonea (109—110 p.) atsikerta, kad tokiame ateities įvykių numaty-mui nereikia turėti pranašo dovanos, juk ir taip esą aišku, kur krypsta įvykiai. Antai „Ajante“ choras numato, kaip liūdės tėvas ir motina, suži-noję apie savo sūnaus Ajanto nelaimę — tatau numatytų kiekvienas žmo-gus. Iš tiesų, Antigonės likimą lengva numatyti, kadangi ji jau pasmerkta ir sprendimas vykdomas. Čia tikrai nereikia būti pranašu, kad numatytum, jog ji liūdės užmūryta kape ir pagaliau numirs. Jeigu choras būtų apsiri-bojęs pranašavimu tik apie Antigonę, jis būtų daręs tai, ką darė „Ajanto“ choras. Bet Erandonea leidžia chorui pranašauti ir apie Kreonto ir Euridi-kės nelaimes. Čia jau ne taip aišku. Matėme, jog choras smerkė Antigonę, ne tik Kreontą. Taigi jam pačiam, tur būt, ne visai aišku, kieno pusėje die-vai ir teisybė. Todėl, būdamas įžvalgus, jis turėtų būti atsargesnis ir susi-laikyti nuo nelaimių pranašavimo Kreontui. Juk Kreontas irgi turi pagrindo savo veiksmui, ir tik atvykus Teiresijui paaiškės, kad dievai prieš jį nusistatę. Be to, dievai bausmes gali atidėti neribotam laikui, net perkelti jas į sekančią kartą. Tad kategoriškas choro pranašavimas yra ne vietoje, kitaip sakant, išgalvotas.

Dar mažiau įtikimas Euridikės nelaimių pranašavimas, nes ši karalie-nė, kaip matėme, tragedijoje neegzistuoja, išskyrus trumpą epizodą pabai-goje. Erandonea, matyt, vaizduojasi Tebuose monarchiją mums įprasta prasme: yra karalius, kurį visi gerbia — vieni iš meilės, kiti iš baimės; gerbdami karalių, piliečiai neužmiršta ir jo šeimos (žmonos, ypač sūnų, sosto įpėdinių), ja domisi ne mažiau, kaip pačiu monarchu. Tačiau V a. pr. m. e. Atėnuose buvo demokratija; žmonės nesidomėjo aukščiausių val-dininkų šeimomis — jiems egzistavo tik pats valdininkas. Tiesa, mitiniais

laikais buvo monarchija, bet irgi savotiška, nes atspindėjo neklasinę — nors ir beirstančią — visuomenę. Todėl herojų laikų monarchija turėjo daug istorinių laikų demokratijos bruožų — jai buvo privalomas tam tikras atsižvelgimas į liaudį. Tai matome ir „Antigonėje“, Hemono scenoje. Nesiškaišymas su tuo demokratiškumu monarchą paversdavo tironu (taip atsitiko su Eschilo Klitemnestra ir Egistu — priešingai demokratiniam „Maldautojų“ valdovui Pelasgui). Taigi, jeigu „Antigonės“ choras ir būtų turėjęs galvoje karalienę Euridikę, teatro publika vis tiek to nebūtų supratusi, kadangi jai karalienė tą valandą neegzistavo, kitaip sakant, ji ja nesidomėjo.

Tuo būdu Erandoneos tezė apie tai, kad choras pranašauja ne tik Antigonės, bet ir Kreonto ir Euridikės nelaimes, yra neįtikima. Bet įsivaizduokime, kad Erandonea teišus: choras numatė visas šias nelaimes. Tad kyla klausimas, kodėl po Teiresijo scenos choras užtraukia linksmą dainą (vadinamą „hyporchema“) — himną Dionisui Bakchui. Šis dievas gimė Tebuose, tad visai natūralu, kad tebiečių choras jį kviečia atvykti į savo tėviškę ir ją apvalyti nuo sunkios ligos (1115—1154 eil.). Kadangi dievas yra linksmas, tai himnas dainuojamas linksmi, greitu tempu. Choras ir šiaip turi pagrindo būti linksmas: Kreontas įsitikino esąs kaltas ir išvyko atitaisyti savo kaltės, vadinasi, atsirado viltis, kad viskas baigsis laimingai. Bet jeigu choras būtų toks įžvalgas, kaip mano Erandonea, tai jis neturėtų linksmi dainuoti ir kvieštis pagalbon linksmą puotų dievą. Juk nelaimės tebegresia, Kreontas gali nespėti atitaisyti savo klaidos, Hemonas jau gali būti nusižudęs, o Euridikė vis tiek bus netekusi vieno sūnaus, net jei Hemonas liktų gyvas. Taigi per ankstyvas choro linksmumas prieštarauja jo pranašiškam įžvalgumui. Ir, apskritai, hiporchema nesiderina su įtempta laukimo situacija.

Aišku, kad Sofoklis visai negalvojo padaryti chorą pranašu, priešingai, choras turi būti net mažiau įžvalgas už kitus veikėjus, todėl jis čia turi dainuoti linksmą dainą, kad sudarytų kontrastą kitai tragiškai scenai. Tai kaip tik rodo šio choro nesugebėjimą numatyti įvykius.

Panašiai tokiais atvejais elgiasi ir kiti Sofoklio chorai. Antai „Edipo Karaliaus“ choras užtraukia linksmą dainą prieš patį tragiškiausią įvykį (o juk Erandonea ir šį chorą laiko labai įžvalgiu!); „Ajanto“ karių choras dainuoja linksmą dainą kaip tik tada, kai herojus Ajantas jau ruošiasi nusižudyti. Tai vis įspūdingos kontrastinės dainos; jos paneigia minėtųjų chorų įžvalgumą.

Kaip matome, Erandoneos tezė apie choro asmenybę, įžvalgumą nepasiteisina, ir jo ketvirtojo „Antigonės“ stasimo aiškinimas neatitinka tikrovės.

Tad kaip reikia spręsti šio stasimo problemą? Kiti aiškinimai, kaip jau anksčiau matėme, taip pat mūsų nepatenkina. Kaip ten bebūtų, vis dėlto atrodo, jog šiame stasime choras pateikia tris situacijas, panašias į „Anti-

gonės“ situaciją: pirmuose dviejuose pavyzdžiuose yra aiškiai minimas herojės ir herojaus uždarymas pastate, panašiam į kalėjimą. Taigi paralelė su kape uždarytąja Antigone akivaizdi. Bet trečiajame pavyzdyje nieko nekalbama apie Kleopatros ir jos apakintųjų sūnų uždarymą kokiame nors pastate⁷. Bet galima spėti, kad vienoje to mito versijoje figūravo jų uždarymas, tik ši versija neišliko. Iš tikrųjų pamotė negalėjo gyventi po vienu stogu su Kleopatra. Kaip buvo įprasta tokiais atvejais, senąją žmoną arba išvarydavo, arba uždarydavo. Kadangi jos sūnūs buvo čia pat apakinti, vadinasi, ir ji gyveno tuose pačiuose namuose, tad Finėjas ir bus vėliau uždaręs ją su apakintaisiais sūnumis į kalėjimą.

Taigi pirmųjų dviejų (o gal ir visų trijų) pavyzdžių situacijos yra panašios į Antigonės situaciją, nes figūruoja uždarymas kokiame nors pastate. Problema yra ta, kad tuo herojų uždarymu paralelizmas prasideda ir baigiasi, nes šiaip šie mitai netinka Antigonei; Danajės likimas buvo laimingas, Likurgo bausmė nupelnyta, nes jis priešinosi dievams, o Kleopatros padėtis taip pat nepanaši į Antigonės, — ji ištėkėjusi, dviejų vaikų motina ir t. t. Argi Sofoklis galėjo leisti chorui pasakoti tris mitus, kurie tik vienu vieninteliu atžvilgiu yra panašūs į Antigonės situaciją?

Kad šitaip Sofoklis padarė, Espinosa⁸ aiškina savo vadinamųjų „tangentinių „Antigonės“ odžių“ teorija. Jo manymu, šios tragedijos choro dainuojami mitai tik truputį siejasi su tragedijos tema (todėl jis jas vadina tangentinėmis, t. y. susiliejančiomis), o šiaip nuo jos nutolsta. Vadinas, uždarymas į pastatą, iš kurio negalima išeiti, ir sudaro tą tangentinį punktą, o visa kita gali nieko bendra neturėti su dramatine situacija. Ši teorija gerai paaiškina, kodėl minėtieji mitai taip mažai turi bendra su dramatine situacija, bet ji gali sudaryti ir klaidingą įspūdį, kad tas „susilietimas“ su dramos tema yra tarsi atsitiktinis, atseit, kad poetas paberia eilę mitų, nekreipdamas dėmesio į tai, ar jie tinka esamai situacijai. Iš tikrųjų poetas pasirinko šiuos mitus tik todėl, kad jiems visiems buvo būdingas vienas bruožas — herojaus įkalinimas, o visa kita buvo nesvarbu. Vadinas, jis nekreipė dėmesio į to įkalinimo priežastis, pateisinamumą ir pan.; užteko to, kad pasirodė trys vaizdai, primenantys Antigonės situaciją kape. Kad taip iš tikrųjų buvo, galima matyti iš to, kad poetas leido savo herojei pačiai susirasti mitinę paralelę esamai situacijai; raudodama ji (823—31 eilutėse) prisimena mitą apie Niobę, kuri, uždaryta akmenyje, visą laiką nepaliauja raudojusi ir baigdama pasako, kad ją dievybė padarė visiškai panašią į šią akmeninę moterį. Ir čia, kaip ir vėliau choro pasakojamuose mituose, panašumas tik vienas — uždarymas akmeninėje būstinėje. Bet ir čia nėra visiško atitikimo: Niobė buvo paversta į akmenį, suakmenėjo, o Antigonė uždaroma į akmeninį kapą — tai juk ne tas pat! Bet poetui buvo

⁷ T. W. Schneidewin, *Antigone* (5. Auflage von A. Nauck), Berlin, 1864, ad v. 966 ff.

⁸ A. Espinosa Polit, *Antigona*, 1945, Quito, p. 163-4.

svarbiausia tai, kad abiem atvejais herojė sukaustoma akmeninėje būstinėje, iš kurios jau nebegalės išeiti. Netikslus Antigonės pasakymas, kad ją uždarė dievybė — juk ją uždarė Kreontas! Nežiūrint visų netikslumų, svarbiausias dalykas — jos uždarymas yra paralelus su Niobės uždarymu, ir to poetui užteko.

Jei pažiūrėsime į Niobės mito moralinę pusę, tai matysime, kad šis mitas visai netinka Antigonei: Niobė buvo nubausta už tai, kad įžūliai elgėsi su dievais, o Antigonė atliko savo žygdarbį kaip tik remdamasi nerąšytomis dievų įstatymais. Tad kaip galėjo pati Antigonė save lyginti su ta nedorėle? Aišku, herojė iš to mito paėmė tik vieną vienintelį faktą — raudą akmeniniame kalėjime, o visu kitu ji nesidomėjo. Tragedijos choras, nurodydamas, jog ši paralelė netiksli, nieko nekalba apie moralinį šio mito aspektą, o tik primena skirtumą tarp Niobės, kuri buvo dieviškos kilmės, ir Antigonės, kuri buvo žmogus. Reikia manyti, kad ir Atėnų teatro publika (o vėliau skaitytojai) nesidomėjo kitais mito aspektais ir pasitenkino tuo, kas čia yra pateikiama, būtent, uždarytos herojės vaizdo paralelė. Apskritai, reikia pasakyti, kad graikų mitai buvo tokie įvairūs, tiek daug juose versijų, taip supainioti moraliniai dalykai, kad dažnai likdavo neaišku, kas kaltas, o kas ne. Todėl Sofokliui buvo nesunku paimiti iš tų mitų tik vieną kurį įspūdingą vaizdą, nesibijant, kad publika įsivaizduos visą mitą ir iš jo padarys apie esamą tragedijos herojų nepalankią moralinę išvadą.

Remdamiesi Niobės mito citata tragedijoje, mes galime drąsiai teigti, kad ir choro pateiktieji trys mitiniai pavyzdžiai sudaro tris paraleles įkalintai Antigonei, nekreipiant dėmesio į visa kita, ypač į kiekvieno iš trijų mitų moralinę pusę.

Tai rodo, kad ir kitų Sofoklio tragedijų choro pasisakymuose nereikia ieškoti visiško atitikimo, o reikia išskirti tik patį tam momentui svarbiausią dalyką. Aš čia turiu galvoje „Edipo Karaliaus“ antrąjį stasimą, kuriame Erandonea⁹ paskyrė ištisą studiją. Kai Jokastė, ramindama Edipą, pradėjo įrodinėti, jog orakulais neverta tikėti, ir kaip pavyzdį davė savo buvusiam vyrui Lajui duotą orakulo sprendimą, kuris neįvykęs, choras savo stasime (863—910 eil.) kalba labai pamaldžiai apie dievus, apie žmones, kurie nesiskaito su dievų įstatymais ir už tai būna nubausti, ir pabaigoje susinervinęs pasako: jei šitokie nedori darbai nebaudžiami, tai jam neapsimoką šokti šventųjų šokių; apskritai, choras sakosi daugiau nebeisiąs klausyti orakulo patarimų: visa religija būsianti sutripta!

Kadangi choras kalba apie nedorėlį vienaskaitą, tai kilo klausimas, ką jis konkrečiai turi galvoje. Pasipylė visokiausi spėliojimai. Vieni sakė, kad čia būsiąs žynys Teiresijas (bet jis tik epizodinė figūra, apie kurią vėliau nekalbama), kiti — kad Kreontas, Edipo nekalta auka (jam choro kaltinimai visai netinka); dar kiti — kad Jokastė (bet su ja choras elgiasi labai

⁹ Op. cit., p., 17—50

mandagiai, draugiškai, tad kaltinimai prieštarautų tam elgesiui); pagaliau, kitų nuomone, tai būsiąs pats Edipas. Erandonea savo studijoje sukritikuoja visas šias hipotezes ir pateikia sąvają: choras kaltina Lają, kuris, nepakludamas dievams, užtraukęs visai giminei tiek nelaimių. Nors Lajo įvykiai labai tolimi esamai dramatinei situacijai, tačiau Erandonea, — priiskirdamas ir Sofokliui panašią į Eschilo laikyseną giminės atsakingumo atžvilgiu, — įrodinėja, kad šis choras, būdamas toks pat protingas ir įžvalgus, kaip ir „Antigonės“ choras, filosofiškai prisimena visų Edipo giminės nelaimių kaltininką.

Jeigu manysime, kad choro pasisakymai nebūtinai ištisai privalo atitikti esamą įvykį arba liesti kurį asmenį, tai čia choras, tikriausiai, „susi-
lietimo“ tašku paėmė Jokastės pasisakymą prieš orakulus ir iš to padarė visokių išvadų, kurios Jokastei jau nebetinka, bet yra virtusios apibendrinamais samprotavimais.

* * *

Iš viso to matome, kad „Antigonės“ choras

1) nėra vieninga asmenybė, kuri savo protu ir įžvalgumu stovėtų aukščiau už kitus tragedijos veikėjus ir numatytų tai, ko kiti neįstengia numatyti;

2) yra žemesnis už aktorius veikėjas, kuris dažnai nežvelgia to, ką kiti įžvelgia, — dažnai kaitalioja savo nusistatymą ir simpatiją konflikte dalyvaujančių pusių atžvilgiu;

3) choro dainos tik vienu kuriuo punktu atitinka esamą dramatinę situaciją; kitais atžvilgiais jos yra bendrybės arba nesutinka su dramatine situacija (tačiau tie nesutikimai nėra išryškinami, jie greičiau užtušuojami).

1971, rugsėjis

ХОР «АНТИГОНЫ»

Ионас ДУМЧЮС

Резюме

Некоторые филологи относят хор «Антигоны» к действующим лицам трагедии, имеющим определенное мнение. Мы считаем, что хор в отношении к героине непостоянен: он то поддерживает Антигону, то бывает нейтральным. Существует мнение, что хор стоит на стороне Антигоны, но из-за страха перед Креонтом не всегда высказывает свое мнение. Проанализировав позицию хора в большом коммесе с Антигоной (ст. 800 и сл.), мы увидим, насколько непонятно его поведение: сначала

увидев героиню, он плачет, сочувствуя ей, затем следует неожиданно быстрое успокоение (816 и сл.); и вдруг хор начинает осуждать героиню (834 и сл.) и даже безжалостно обвиняет ее (853 и сл.) в поступке, противоречащем законам справедливости! Такой поворот в отношении хора к Антигоне ничем не оправдан.

Четвертый же стасим, который по мнению некоторых филологов как будто убеждает, что этот хор является действующим лицом, имеющим собственное мнение, доказывает обратное. Утверждение, что хор этим стасимом хочет успокоить героиню, необоснованно, т. к. Антигона была уведена до начала стасима. Мнение Эррандонен, что хор в стасиме предвещает будущую кару, которая постигнет Креонта, неоправданно, так как его аргументы очень слабы. Из пятого стасима видно, что хор ничего не предвидит: в то время, когда катастрофа уже приближается, он поет веселую песню Вакху! Все это показывает, что этот хор не самостоятелен, а подчинен замыслу автора.

О мифах четвертого стасима можно сказать, что их сюжеты сходны с «Антигоной» лишь в том отношении, что главные герои этих мифов также были заточены. Софокл часто пользовался мифами, которые в каком-либо пункте сравнимы с данной драматической ситуацией. Доказательством тому служит не только четвертый стасим «Антигоны», но и коммос, где героиня сравнивает себя с Ниобой (ст. 824), в других же отношениях этот миф совсем не сходен с «Антигоной».

DER CHOR DER „ANTIGONE“

Jonas DUMCIUS

Zusammenfassung

Manche Philologen betrachten den Chor der „Antigone“ als einen selbstständigen Schauspieler, der seine eigene feste Meinung hat. Aber das trifft nicht zu. Dieser Chor schwankt ja während des ganzen Dramas: einmal ist er für Kreon, andernfalls für Antigone gutgesinnt usw. Man sagt, daß der Chor auf Seite der Antigone stehe und nur aus Furcht vor Kreon seine Meinung manchmal verschweige. Aber das ist nicht so. Denn aus dem Kommos 800 ff. ersehen wir, daß die Haltung des Chors geradezu unverständlich ist: zuerst weint er ff., da er sieht, daß Antigone zum Tode geführt wird; aber sein Trost (816 ff.) ist unerwartet kühl; dann korrigiert er plötzlich die Antigone (834 ff.) und klagt sie sogar an (853 ff.), weil sie gegen die Gesetze verstoßen habe (872 ff.)! Diese Schwenkung des Chors ist unbegründet und somit unverständlich.

Das vierte Stasimon (944 ff.), das nach Ansicht vieler Philologen zeigt, daß dieser Chor eine Person mit eigener Meinung ist, weist eben das Gegenteil. Die Behauptung, daß der Chor mit diesem Stasimon die Antigo-

ne trösten wolle, ist haltlos, denn die Antigone wurde schon vor Beginn des Stasimons abgeführt. Die Meinung Errandonea's, daß der Chor die zukünftige Bestattung Kreons voraussehe, ist unbegründet, denn seine Argumente sind allzu schwach. Das fünfte Stasimon beweist, daß dieser Chor nichts ahnt: während die Katastrophe herannaht, singt er ein fröhliches Lied! Das alles zeigt, daß dieser Chor nur ein Mittel in den Händen des Sophokles ist, der ihn jeweilig an die dramatische Situation anpaßt.

Was die Mythen des vierten Stasimons anbetrifft, so ist es zu sagen, daß diese Mythen nur in einer Beziehung für die dramatische Situation passen, nämlich, daß alle Heroen dieser Mythen versperrt waren. Daß Sophokles die Mythen anzuwenden pflegte, die lediglich in einer Beziehung mit der jeweiligen Situation zu vergleichen waren, zeigt das Beispiel der Antigone, die sich mit der Niobe verglich (824), obwohl diese Phrygierin gegen die Götter verstieß.